Analiza și Prognoza Seriilor de Timp

Capitolul 7: Cointegrare și Modele VECM

Daniel Traian PELE

Academia de Studii Economice din București
IDA Institute Digital Assets
Blockchain Research Center
AI4EFin Artificial Intelligence for Energy Finance
Academia Română, Institutul de Prognoză Economică
MSCA Digital Finance

Cuprins

Obiective de învățare

La finalul acestui capitol, veți fi capabili să:

- **Cointegrare**: Înțelegeți conceptul și relațiile de echilibru pe termen lung
- **Regresia falsă**: Recunoașteți și evitați problema regresiei false (spurious regression)
- **Engle-Granger**: Aplicați metoda în doi pași pentru testarea cointegrării
- **Johansen**: Efectuați testul pentru cointegrare multiplă
- **VECM** (Vector Error Correction Model — Model Vectorial de Corecție a Erorilor): Estimați și interpretați aceste modele
- **Viteza de ajustare**: Analizați coeficienții α și vectorii de cointegrare β
- **Python**: Implementați analiza de cointegrare cu aplicații practice

De ce contează cointegrarea?

Provocarea

- **Nestaționaritate**: Multe serii economice/financiare sunt I(1) — PIB, prețuri acțiuni, cursuri valutare au rădăcini unitare
- **Regresia standard**: Cu variabile I(1) $\Rightarrow$ rezultate false; diferențierea pierde informația pe termen lung

Soluția: Cointegrarea

- **Trend stochastic comun**: Unele serii nestaționare se mișcă împreună pe termen lung — această relație poate fi modelată.

Premiul Nobel 2003

- Clive Granger a primit Premiul Nobel în Economie (împreună cu Robert Engle)
- Contribuția: "metode pentru analiza seriilor de timp economice cu tendințe comune"

Aplicații practice

Finanțe

- **Pairs Trading**: Tranzacționarea spread-ului între acțiuni cointegrate
- **Structura la termen**: rate ale dobânzii pe termen scurt și lung
- **Spot-Futures**: Prețurile spot și futures converg la maturitate

Macroeconomie

- **Consum și Venit**: Ipoteza venitului permanent
- **Bani și Prețuri**: Teoria cantitativă a banilor
- **PPP** (Purchasing Power Parity — Paritatea Puterii de Cumpărare): Cursuri valutare și niveluri de prețuri

Analiza politicilor

- **Politica Fiscală**: Cheltuieli guvernamentale și venituri fiscale
- **Politica Monetară**: Transmiterea ratelor dobânzii
- **Piața Muncii**: Salarii și productivitate

Regresia falsă: exemplu vizual

Atenție

- **Rezultat**: Două mersuri aleatorii complet independente prezintă R^2 ridicat doar din întâmplare; R^2 ridicat apare frecvent, iar $R^2 \to 1$ când $T \to \infty$ (Phillips, 1986)
- De aceea avem nevoie de analiza cointegrării

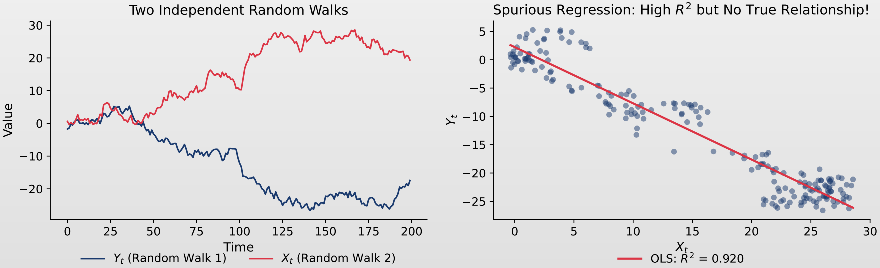

TSA_ch7_spurious_regression

Problema regresiei false

Granger & Newbold (1974)

- **Configurare**: Regresia unui mers aleatoriu pe un alt mers aleatoriu independent
  - $Y_t = \alpha + \beta X_t + u_t$, unde Y_t și X_t sunt procese I(1) independente

Simptomele regresiei false

- **Coeficienți**: R^2 ridicat (adesea > 0.9) și statistici t semnificative
  - Chiar dacă variabilele sunt complet necorelate.
- **Diagnostic**: Statistica Durbin-Watson foarte mică ($DW \approx 0$)
  - Reziduurile sunt nestaționare (au rădăcină unitară)

Regulă practică (Granger)

- Dacă $R^2 > DW$, suspectați regresie falsă.

Corelații false în lumea reală

Explorarea datelor poate produce corelații fără sens

- Cu suficiente variabile și serii lungi de timp, apar tipare pur întâmplătoare

- Distanța dintre Neptun și Uranus $\leftrightarrow$ Prețul acțiunilor SAP SE (2002–2023)
- Utilizarea porumbului OMG în South Dakota $\leftrightarrow$ Căutări Google "i cant even" (2004–2023)
- Ratingurile serialului *Two and a Half Men* $\leftrightarrow$ Combustibil pentru avioane în Serbia (2006–2015)
- Popularitatea meme-ului "Its Wednesday my dudes" $\leftrightarrow$ Prețul acțiunilor Boeing (2006–2023)

Lecție

- Corelație ridicată $\neq$ cauzalitate
- Seriile nestaționare cu tendințe comune produc R^2 ridicat prin construcție
- Testați întotdeauna staționaritatea și cointegrarea înainte de a interpreta rezultatele regresiei

Explorați mai multe exemple: `tylervigen.com/spurious-correlations`

Cointegrarea: exemplu vizual

De reținut

- **Cointegrare**: Ambele serii sunt I(1) și evoluează împreună
- Combinația lor liniară (spread-ul) este staționară ⇒ aceasta este cointegrarea.

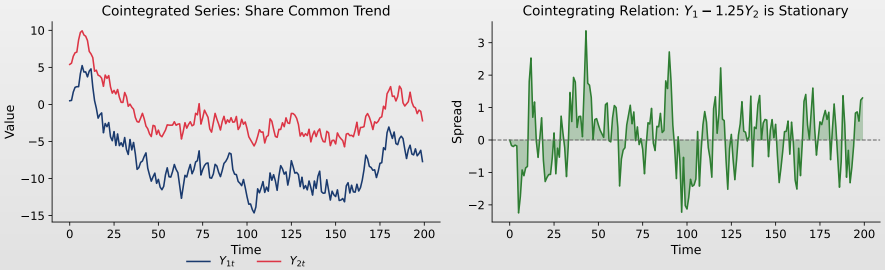

TSA_ch7_cointegrated_series

Definiția cointegrării

Definiție 1 (Cointegrare (Engle & Granger, 1987))

- **Definiție**: Variabilele $Y_{1t}, \ldots, Y_{kt}$ sunt **cointegrate de ordinul** (d, b), notat $CI(d, b)$, dacă:
  1. Toate variabilele sunt integrate de ordinul d: $Y_{it} \sim I(d)$
  2. Există o combinație liniară $\beta' \mathrm{Y}_t$ care este integrată de ordinul $(d - b)$, unde $b > 0$

Cazul cel mai comun: $CI(1, 1)$

- **Variabile**: Sunt $I(1)$ (au rădăcini unitare) $\Rightarrow$ combinația liniară este $I(0)$
- **Vectorul de cointegrare**: $\boldsymbol{\beta} = (\beta_1, \ldots, \beta_k)' \Rightarrow$ definește echilibrul pe termen lung

Observație

- **Unicitate**: Vectorul de cointegrare este unic doar până la înmulțire scalară. Se normalizează: $\beta_1 = 1$

Intuiție: tendințe stochastice comune

De ce apare cointegrarea?

- **Tendințe stochastice comune**: Variabilele cointegrate împart un trend comun
  - $Y_{1t} = \gamma_1 \tau_t + S_{1t}, \quad Y_{2t} = \gamma_2 \tau_t + S_{2t}$
  - τ_t este un mers aleatoriu comun și S_{it} sunt componente staționare

Combinația liniară elimină tendința

- $\gamma_2 Y_{1t} - \gamma_1 Y_{2t} = \gamma_2 S_{1t} - \gamma_1 S_{2t} \sim I(0)$

Interpretare economică

- Cointegrarea reprezintă o **relație de echilibru pe termen lung**
  - Variabilele pot devia pe termen scurt
  - Dar sunt *trase înapoi* spre echilibru în timp
- Vectorul de cointegrare definește echilibrul

Rangul de cointegrare

Câte relații de cointegrare?

- **Condiție**: Pentru k variabile $I(1) \Rightarrow$ maximum $r = k - 1$ relații de cointegrare
- **Cazuri posibile**:
  - $r = 0$: Nu există cointegrare (variabilele divergează)
  - $r = k$: Toate variabilele sunt de fapt $I(0)$ — inconsistent cu ipoteza $I(1)$

Exemplu: 3 variabile

- **Rangul de cointegrare**:
  - $r = 0$: Nu există cointegrare
  - $r = 1$: O relație de cointegrare
  - $r = 2$: Două relații de cointegrare (doar 1 tendință comună)

Observație

- **Relația**: Numărul de tendințe stochastice comune $= k - r$

Metoda în doi pași Engle-Granger

Pasul 1: Estimarea regresiei de cointegrare

- **Regresia OLS** (Ordinary Least Squares — Metoda Celor Mai Mici Pătrate): $Y_t = \alpha + \beta X_t + e_t$
- **Reziduuri**: $\hat{e}_t = Y_t - \hat{\alpha} - \hat{\beta} X_t$

Pasul 2: Testarea staționarității reziduurilor

- **Testul ADF** (Augmented Dickey-Fuller): $\Delta \hat{e}_t = \rho \hat{e}_{t-1} + \sum_{j=1}^{p} \gamma_j \Delta \hat{e}_{t-j} + v_t$
- **Important**: Regresia auxiliară *nu* include constantă, deoarece reziduurile OLS au media zero prin construcție
- **Ipoteze**:
  - H_0: $\rho = 0$ (rădăcină unitară $\Rightarrow$ nu există cointegrare)
  - H_1: $\rho < 0$ (staționare $\Rightarrow$ există cointegrare)

Important

- Folosiți **valorile critice Engle-Granger**, nu cele ADF standard! (mai negative deoarece reziduurile sunt estimate)

Valorile critice Engle-Granger

Valori critice pentru testul de cointegrare

Număr de Variabile	1%	5%	10%
2	-3.90	-3.34	-3.04
3	-4.29	-3.74	-3.45
4	-4.64	-4.10	-3.81
5	-4.96	-4.42	-4.13

- **Sursa**: Bazat pe estimările MacKinnon (1991), $T = 100$

Limitările metodei Engle-Granger

- **Un singur vector**: Testează doar pentru o singură relație de cointegrare
  - Rezultatele depind de variabila aleasă ca dependentă
- **Eșantioane mici**: Bias pentru vectorul de cointegrare estimat
  - Nu se pot testa ipoteze asupra vectorului de cointegrare

Portret de cercetător: Søren Johansen

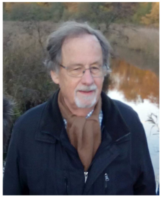

*1939

W Wikipedia

Biografie

- Statistician și econometrist danez, Profesor Emerit la Universitatea din Copenhaga
- Cunoscut pentru abordarea matematică riguroasă a econometriei
- Membru al Econometric Society; numeroase distincții în știința statistică

Contribuții principale

- **Testul de cointegrare Johansen** (1988, 1991) — maxima verosimilitate pentru vectori multipli de cointegrare
- **Statisticile trace și eigenvalue maxim** pentru rangul de cointegrare
- **Estimarea VECM** — legătura între cointegrare și modele cu corecție a erorilor
- Cadrul standard pentru analiza multivariată a cointegrării

Testul de cointegrare Johansen

Avantaje față de Engle-Granger

- **Vectori multipli**: Testează pentru multiple relații de cointegrare
  - Permite testarea restricțiilor asupra vectorilor de cointegrare
- **Estimare MLE** (Maximum Likelihood Estimation — Estimare prin Maxima Verosimilitate): Mai eficientă
  - Nu necesită alegerea unei variabile dependente

Punct de plecare: VAR (Vector Autoregression) în niveluri

- $Y_t = c + A_1 Y_{t-1} + A_2 Y_{t-2} + \cdots + A_p Y_{t-p} + \varepsilon_t$

Următorul pas

- **Transformare**: Rescriem în forma VECM

Derivare: De la VAR la VECM

Punct de plecare: VAR(p) în niveluri

- $Y_t = A_1 Y_{t-1} + A_2 Y_{t-2} + \cdots + A_p Y_{t-p} + \varepsilon_t$

Pasul 1: Scădem Y_{t-1} din ambii membri

- **Transformare**:
  - $Y_t - Y_{t-1} = A_1 Y_{t-1} + A_2 Y_{t-2} + \cdots + A_p Y_{t-p} - Y_{t-1} + \varepsilon_t$
  - $\Delta Y_t = (A_1 - I) Y_{t-1} + A_2 Y_{t-2} + \cdots + A_p Y_{t-p} + \varepsilon_t$

Obiectiv

- Rescriem astfel încât toți termenii să fie fie în **niveluri** (Y_{t-1}), fie în **diferențe** (ΔY_{t-j})

Derivare: De la VAR la VECM (cont.)

Pasul 2: Adunăm și scădem termeni strategici

- **Manipulare**: Adunăm și scădem $A_2 Y_{t-1}$
- **Rezultat**: $\Delta Y_t = (A_1 + A_2 - I)Y_{t-1} - A_2 \Delta Y_{t-1} + A_3 Y_{t-3} + \cdots + \varepsilon_t$
- **Procedură**: Continuăm cu $A_3 Y_{t-1}$, etc.

Pasul 3: Forma generală VECM

- **Rezultat**: $\Delta Y_t = \mathbf{\Pi} Y_{t-1} + \sum_{j=1}^{p-1} \mathbf{\Gamma}_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t$

Matricele principale

- **Impact termen lung**: $\boxed{\mathbf{\Pi} = \sum_{i=1}^{p} A_i - I}$
- **Dinamică termen scurt**: $\boxed{\mathbf{\Gamma}_j = -\sum_{i=j+1}^{p} A_i, \quad j = 1, \ldots, p-1}$

Derivare: Verificare cu VAR(2)

Exemplu: VAR(2)

- **Punct de plecare**: $Y_t = A_1 Y_{t-1} + A_2 Y_{t-2} + \varepsilon_t$
  - Scădem Y_{t-1}: $\Delta Y_t = (A_1 - I)Y_{t-1} + A_2 Y_{t-2} + \varepsilon_t$
  - Adunăm și scădem $A_2 Y_{t-1}$: $\Delta Y_t = (A_1 + A_2 - I)Y_{t-1} + A_2(Y_{t-2} - Y_{t-1}) + \varepsilon_t$
- **Rezultat VECM**:
  - $\Delta Y_t = \underbrace{(A_1 + A_2 - I)}_{\boldsymbol{\Pi}} Y_{t-1} \underbrace{-A_2}_{\boldsymbol{\Gamma}_1} \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t$

Verificare

- **VAR(2)**: $\boldsymbol{\Pi} = A_1 + A_2 - I$ și $\boldsymbol{\Gamma}_1 = -A_2$
  - Folosind formula: $\boldsymbol{\Gamma}_1 = -\sum_{i=2}^{2} A_i = -A_2 \quad \checkmark$

Reprezentarea VECM

Modelul vectorial de corecție a erorilor

- **Ecuația VECM**:
  - $\Delta Y_t = c + \mathbf{\Pi} Y_{t-1} + \sum_{j=1}^{p-1} \mathbf{\Gamma}_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t$
- **Componente**:
  - $\mathbf{\Pi} = A_1 + A_2 + \cdots + A_p - I$ (matricea impactului pe termen lung)
  - $\mathbf{\Gamma}_j = -(A_{j+1} + \cdots + A_p)$ (dinamica pe termen scurt)

Observație: Rangul lui $\mathbf{\Pi}$

- **Rangul lui $\mathbf{\Pi}$** determină cointegrarea:
  - $\text{rank}(\mathbf{\Pi}) = 0$: Nu există cointegrare (VAR în diferențe)
  - $\text{rank}(\mathbf{\Pi}) = k$: Toate variabilele sunt $I(0)$ (VAR în niveluri)
  - $0 < \text{rank}(\mathbf{\Pi}) = r < k$: Cointegrare cu r vectori de cointegrare

Descompunerea lui $\mathbf{\Pi}$

Când rank($\mathbf{\Pi}$) $= r < k$

- **Descompunere**: $\mathbf{\Pi} = \boldsymbol{\alpha}\boldsymbol{\beta}'$
  - $\boldsymbol{\beta}$: matricea $k \times r$ a vectorilor de cointegrare
  - $\boldsymbol{\alpha}$: matricea $k \times r$ a coeficienților de ajustare

Interpretare

- **Termenul de corecție**: $\boldsymbol{\beta}'\mathrm{Y}_{t-1}$ = deviații de la echilibrul pe termen lung
- **Viteza de ajustare**: $\boldsymbol{\alpha}$ = cât de repede se revine la echilibru

Formula VECM

- **Ecuația**: $\Delta \mathrm{Y}_t = \mathrm{c} + \boldsymbol{\alpha}(\boldsymbol{\beta}'\mathrm{Y}_{t-1}) + \sum_{j=1}^{p-1} \mathbf{\Gamma}_j \Delta \mathrm{Y}_{t-j} + \varepsilon_t$

Testul Johansen: interpretare vizuală

Interpretare

- **Valorile proprii**: Cele semnificative (peste pragul critic) indică relații de cointegrare
- În acest exemplu, doar prima valoare proprie este semnificativă, sugerând $r = 1$

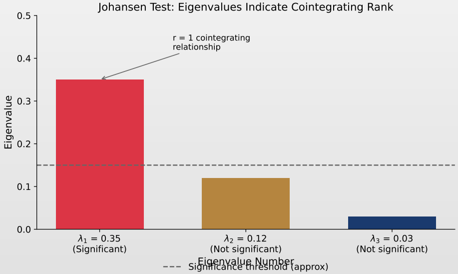

TSA_ch7_johansen_eigenvalues

Statisticile testului Johansen

Două statistici de Test

- **Bază**: Valorile proprii $\hat{\lambda}_1 > \hat{\lambda}_2 > \cdots > \hat{\lambda}_k$ ale unei anumite matrici
- **Testul Trace**: Testează H_0: rang $\leq r$ vs H_1: rang $> r$
  - $\lambda_{\text{trace}}(r) = -T\sum_{i=r+1}^{k} \ln(1-\hat{\lambda}_i)$
- **Testul Valorii Proprii Maxime**: Testează H_0: rang $= r$ vs H_1: rang $= r+1$
  - $\lambda_{\max}(r, r+1) = -T\ln(1-\hat{\lambda}_{r+1})$

Observație

- **Valori critice**: Din Johansen & Juselius (1990)
- Depind de numărul de variabile k și componentele deterministe (constante, trend)

Procedura de testare

Testare secvențială (testul Trace)

1. Testați H_0: $r = 0$ vs H_1: $r > 0$
   - Dacă nu se respinge: Nu există cointegrare. Stop.
   - Dacă se respinge: Cel puțin un vector de cointegrare. Continuăm.
2. Testați H_0: $r \leq 1$ vs H_1: $r > 1$
   - Dacă nu se respinge: $r = 1$. Stop.
   - Dacă se respinge: Cel puțin doi vectori de cointegrare. Continuăm.
3. Continuăm până când H_0 nu se respinge...

Componentele deterministe

- **Alegere**: Specificația trebuie aleasă cu atenție
  - Fără constantă, fără trend (rar utilizat)
  - Constantă doar în relația de cointegrare
  - Constantă în ambele (cel mai comun)
  - Constantă + trend în relația de cointegrare
  - Constantă + trend în ambele

Mecanismul de corecție a erorilor: vizualizare

Interpretare

- **Corecția erorilor**: Când seriile deviază de la echilibru (zonele umbrite), mecanismul de ajustare le trage înapoi
- Deviațiile pozitive duc la ajustare în jos, deviațiile negative duc la ajustare în sus

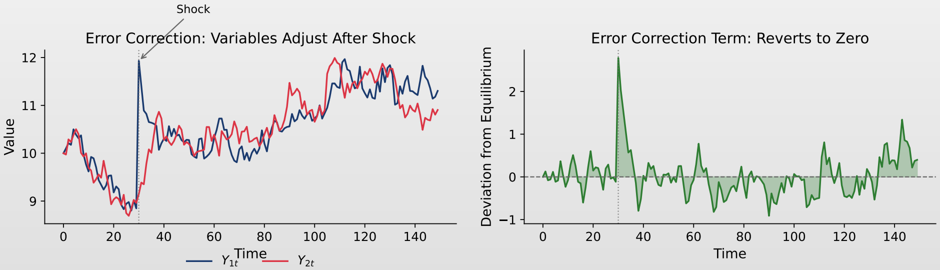

TSA_ch7_error_correction

Structura VECM

Specificația completă VECM

- Pentru $k = 2$ variabile cu $r = 1$ relație de cointegrare:

$$\Delta Y_{1t} = c_1 + \alpha_1(Y_{1,t-1} - \beta Y_{2,t-1}) + \gamma_{11}\Delta Y_{1,t-1} + \gamma_{12}\Delta Y_{2,t-1} + \varepsilon_{1t}$$
$$\Delta Y_{2t} = c_2 + \alpha_2(Y_{1,t-1} - \beta Y_{2,t-1}) + \gamma_{21}\Delta Y_{1,t-1} + \gamma_{22}\Delta Y_{2,t-1} + \varepsilon_{2t}$$

Componente

- **Corecția erorilor**: $(Y_{1,t-1} - \beta Y_{2,t-1})$ = deviație de la echilibru
  - α_1, α_2 = viteze de ajustare (ar trebui să aibă semne opuse)
- **Dinamica pe termen scurt**: γ_{ij} = coeficienți lag-uri diferențiate
  - ε_{it} = inovații

Interpretarea coeficienților de ajustare

Coeficienții α

- **Relația de echilibru**: $Y_1 - \beta Y_2 = 0$
  - $\alpha_1 < 0$: Y_1 se ajustează în jos când este deasupra echilibrului
  - $\alpha_2 > 0$: Y_2 se ajustează în sus când Y_1 este deasupra echilibrului

Exogenitate slabă

- Dacă $\alpha_i = 0$, variabila Y_i **nu** răspunde la dezechilibru
  - Y_i este **slab exogenă** pentru parametrii pe termen lung
  - Cealaltă variabilă face toată ajustarea
- Poate simplifica estimarea (abordare cu o singură ecuație)

Testare

- **Exogenitate slabă**: $H_0 : \alpha_i = 0$ folosind testul raportului de verosimilitate

Funcțiile IRF (Impulse Response Functions) ale VECM

Interpretare

- **Efecte permanente**: Într-un sistem cointegrat, șocurile au efecte permanente asupra nivelurilor
- Sistemul revine la echilibru ⇒ converg către o nouă valoare pe termen lung

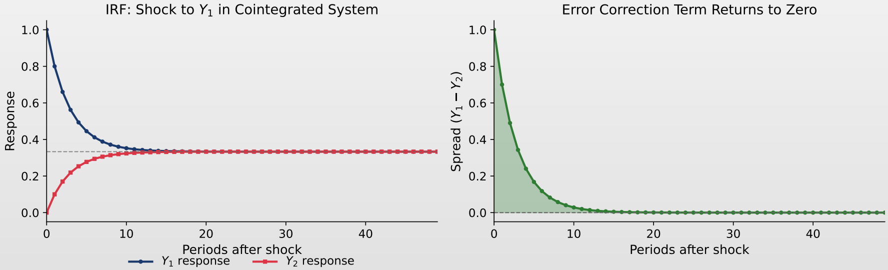

TSA_ch7_vecm_irf

VECM vs VAR în diferențe

Când variabilele sunt cointegrate

	VAR în Diferențe	VECM
Info pe termen lung	Pierdută	Păstrată
Dinamică pe termen scurt	Da	Da
Corecție a erorilor	Nu	Da
Prognoză	Slabă (termen lung)	Mai bună
Interpretare IRF	Doar termen scurt	Ambele

Teorema reprezentării Granger

- **Implicație**: Dacă variabilele sunt cointegrate, trebuie să existe o reprezentare de corecție a erorilor
- Ignorarea cointegrării = specificare greșită a modelului.

Teorema Reprezentării Granger (1983)

TSA_ch7_granger_theorem

Enunț formal

Fie Y_t un vector $K \times 1$ de variabile $I(1)$. Dacă Y_t este cointegrat cu rang de cointegrare r $(0 < r < K)$, cu $\boldsymbol{\Pi} = \boldsymbol{\alpha\beta}'$, atunci:

1. **Există** o reprezentare VECM: $\Delta Y_t = \boldsymbol{\alpha\beta}' Y_{t-1} + \sum_{j=1}^{p-1} \boldsymbol{\Gamma}_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t$
2. **Există** o reprezentare MA (Wold): $\Delta Y_t = C(L)\varepsilon_t$, cu $C(1) \neq 0$, $\text{rang}(C(1)) = K - r$
3. **Reciproc**: Dacă ΔY_t admite o reprezentare MA cu $\text{rang}(C(1)) = K - r < K$, atunci Y_t este cointegrat CI(1,1) cu rang r

Implicație fundamentală

Cointegrarea $\Leftrightarrow$ Corecția erorilor $\Leftrightarrow$ Trend comun. Cele trei reprezentări sunt **echivalente**.

Demonstrație (schiță) — Teorema Reprezentării Granger

TSA ch7 granger theorem

1. Reprezentarea medie mobilă (MA)

Din VECM $\Delta Y_t = \alpha\beta' Y_{t-1} + \sum_{j=1}^{p-1} \Gamma_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t$ se obține prin inversare:

$$\Delta Y_t = C(L)\varepsilon_t, \quad \text{unde } C(1) = \beta_\perp(\alpha'_\perp(I_K - \sum_{i=1}^{p-1} \Gamma_i)\beta_\perp)^{-1}\alpha'_\perp$$

cu $\alpha_\perp, \beta_\perp$ complementele ortogonale ($\alpha'\alpha_\perp = 0$, $\beta'\beta_\perp = 0$), iar $\text{rang}(C(1)) = K - r$.

2. Reprezentarea trendurilor comune (Beveridge–Nelson)

Prin sumarea ΔY_s de la $s = 1$ la t:

$$Y_t = C(1)\sum_{s=1}^{t} \varepsilon_s + C^*(L)\varepsilon_t + Y_0$$

- $C(1)\sum_{s=1}^{t} \varepsilon_s$: **trenduri stocastice** (mersuri aleatorii), sursa nestaționarității
- $C^*(L)\varepsilon_t$: **componentă staționară**
- Deoarece $\text{rang}(C(1)) = K - r$, există exact $K - r$ **trenduri comune**

Consecință

K variabile $I(1)$ cu rang de cointegrare $r \Rightarrow K - r$ trenduri stocastice comune. Cointegrarea *elimină* trenduri: $\beta' Y_t$ anulează componenta nestaționară deoarece $\beta' C(1) = 0$. *Ref. Johansen (1991), Teorema 4.2.*

Flux de lucru practic

Procedură pas cu pas

1. **Teste de Rădăcină Unitară**: Verificați că toate variabilele sunt $I(1)$
   - ADF, KPSS (Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin) pe niveluri și prime diferențe
2. **Selectarea numărului de lag-uri**: alegeți p pentru VAR în niveluri
   - Folosiți AIC (Akaike), BIC (Bayesian Information Criterion) sau teste LR (Likelihood Ratio) secvențiale
3. **Testul de Cointegrare**: Teste trace/valoare proprie maximă Johansen
   - Determinați rangul de cointegrare r
4. **Estimați VECM**: Dacă $0 < r < k$
   - Estimați $\boldsymbol{\alpha}$, $\boldsymbol{\beta}$, $\boldsymbol{\Gamma}_j$
5. **Diagnostice**: Verificați reziduurile pentru autocorelație, normalitate
6. **Analiză**: IRF, FEVD (Forecast Error Variance Decomposition), teste de ipoteze

Capcane frecvente

Puncte de atenție

- **Rupturi structurale**: Pot cauza rădăcini unitare sau cointegrare false
- **Procese aproape de rădăcină unitară**: Testele au putere scăzută
- **Selectarea lag-urilor**:
  - **Prea multe lag-uri**: Supraparametrizare, pierdere de eficiență
  - **Prea puține lag-uri**: Autocorelație reziduală, estimări distorsionate
- **Specificație deterministă greșită**: Afectează valorile critice
- **Eșantioane mici**: Testul Johansen supradimensionat în eșantioane mici

Recomandare

- **Verificați întotdeauna**:
  - Diagnosticele reziduale (testul Portmanteau, normalitatea)
  - Stabilitatea relației de cointegrare estimate în timp
  - Sensibilitatea la lungimea lag-urilor și specificația deterministă

Exemplu 1: structura la termen a ratelor dobânzii

Ipoteza așteptărilor

- **Concluzie**: Ratele pe termen scurt și lung împart o tendință comună
- Spread-ul (prima de termen) este staționar ⇒ dovadă de cointegrare.

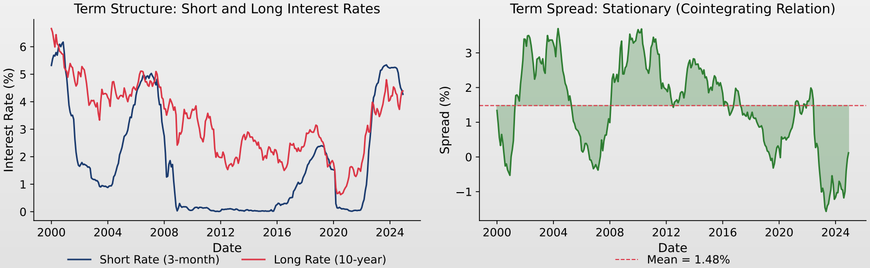

TSA_ch7_interest_rates_coint

Exemplu 2: pairs trading în finanțe

Strategie

- **Pairs trading**: Găsiți perechi de acțiuni cointegrate (ex., Coca-Cola & Pepsi)
- Când spread-ul deviază de la medie, tranzacționați așteptând revenirea la medie

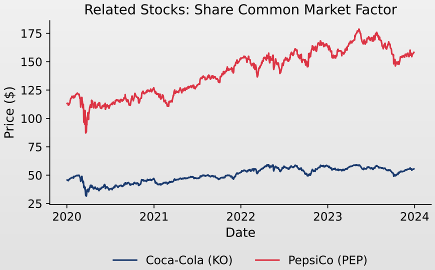

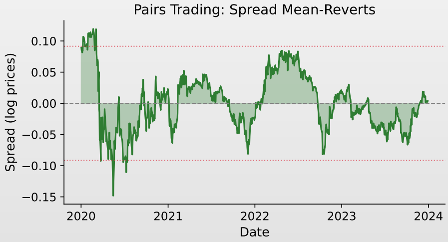

TSA_ch7_pairs_trading

Ratele dobânzii: teoria economică

Ipoteza așteptărilor în structura la termen

- **Formula**: Rata pe termen lung ca medie a ratelor viitoare așteptate
  - $R_t^{(n)} = \frac{1}{n}\sum_{i=0}^{n-1} E_t[r_{t+i}] +$ prima de termen
- **Implicație**: Dacă prima de termen este constantă, r_t și R_t sunt cointegrate
  - Vectorul de cointegrare: $(1, -1)$

Rezultate empirice

- **Teste de rădăcină unitară**: Ambele rate sunt $I(1)$
  - O relație de cointegrare (testul Johansen)
- **Vectorul de cointegrare**: $\approx (1, -1)$, spread-ul este staționar
  - Rata pe termen scurt se ajustează la dezechilibru (rata pe termen lung este slab exogenă)

Exemplu 3: paritatea puterii de cumpărare (PPP)

Teoria PPP

- **Formula**: $e_t = p_t - p_t^*$ (cursul de schimb logaritmic = diferențialul de preț)
- Cursul de schimb real ar trebui să fie staționar pe termen lung

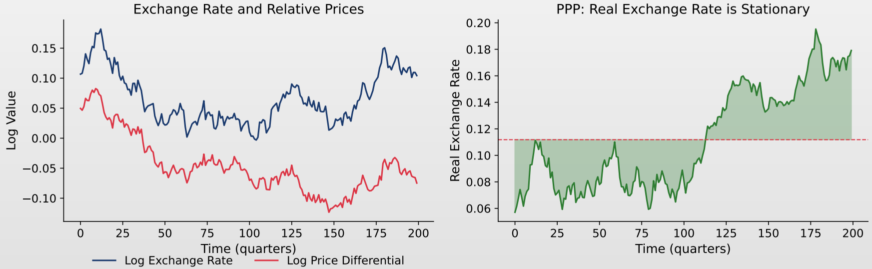

TSA_ch7_ppp_cointegration

Studiu de caz: Cointegrarea ratelor dobânzii

Date

- **Rate dobândă SUA**: Pe termen lung (10 ani) și scurt (3 luni)
- **Observație**: Ambele serii sunt I(1), dar spread-ul pare staționar

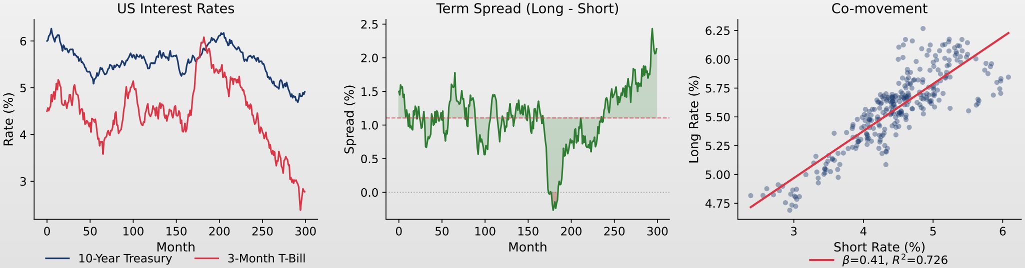

TSA_ch7_case_raw_data

Pasul 1: Teste de rădăcină unitară

Rezultate

- **ACF** (Autocorrelation Function) **niveluri**: Descreștere lentă ⇒ nestaționaritate; după diferențiere: scădere rapidă ⇒ I(1)
- **ACF spread**: Staționar ⇒ posibilă cointegrare.

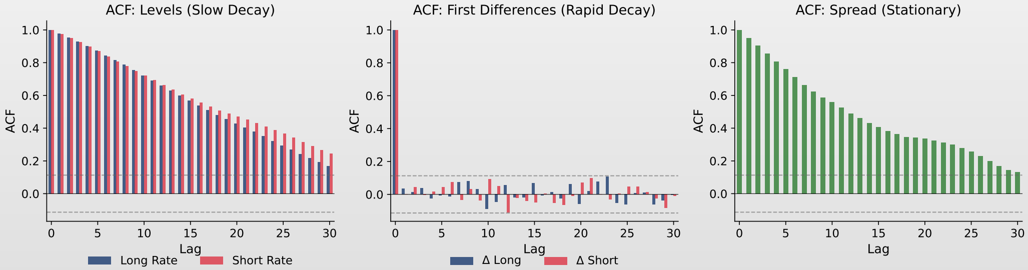

TSA_ch7_case_unit_root

Pasul 2: Testul Engle-Granger de cointegrare

Rezultate

- **Regresie**: Rata pe termen scurt $= \alpha + \beta \times$ Rata pe termen lung $+ \varepsilon_t$
- **Concluzie**: Seriile sunt cointegrate
- Există relație de echilibru pe termen lung

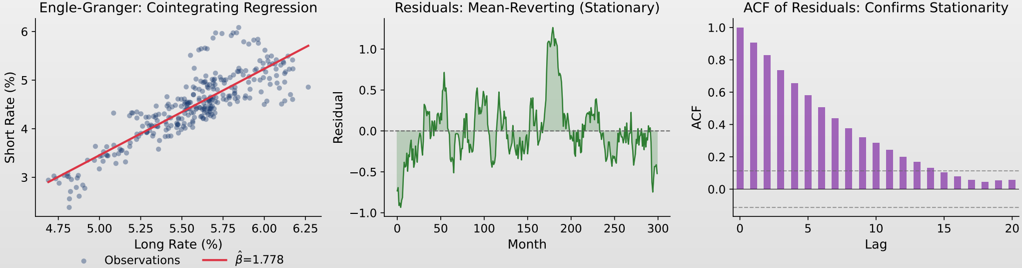

TSA_ch7_case_cointegration

Pasul 3: Estimare VECM

Model și ecuații stilizate

- **VECM(2)**: Rang de cointegrare $= 1$, vector $\approx (1, -1)$
- $\Delta r_t = 0.02 - 0.15(r_{t-1} - R_{t-1}) + \text{lag-uri} + \varepsilon_{1t}$; $\Delta R_t = 0.01 - 0.02(r_{t-1} - R_{t-1}) + \text{lag-uri} + \varepsilon_{2t}$
- **Interpretare**: Rata pe termen scurt se ajustează rapid ($\alpha_1 = -0.15$); rata pe termen lung aproape slab exogenă ($\alpha_2 \approx 0$)

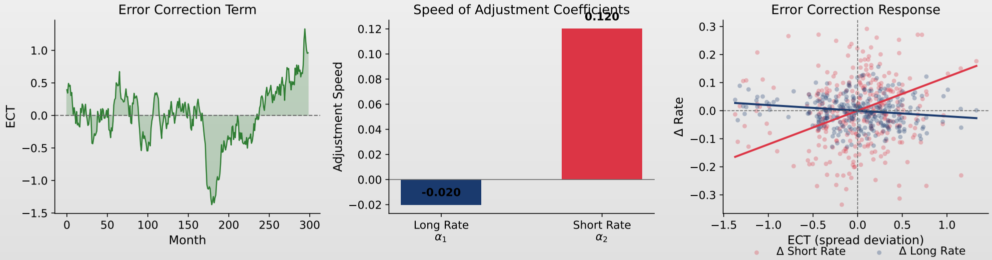

TSA_ch7_case_vecm

Pasul 4: Funcții de răspuns la impuls

Interpretare

- **Efecte permanente**: Șocuri în rata pe termen lung afectează persistent ambele rate
- **Cointegrare**: Efectele nu converg la zero ⇒ caracteristică a seriilor cointegrate

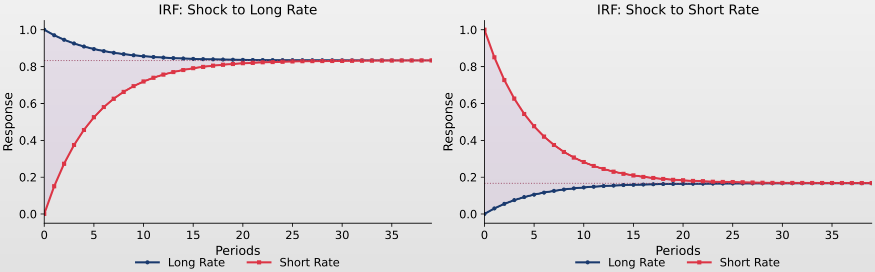

TSA_ch7_case_irf

Pasul 5: Prognoza VECM

Prognoză

- **Orizont**: 24 de luni pentru ambele rate simultan
- **Avantaj**: VECM menține relația de cointegrare în prognoză

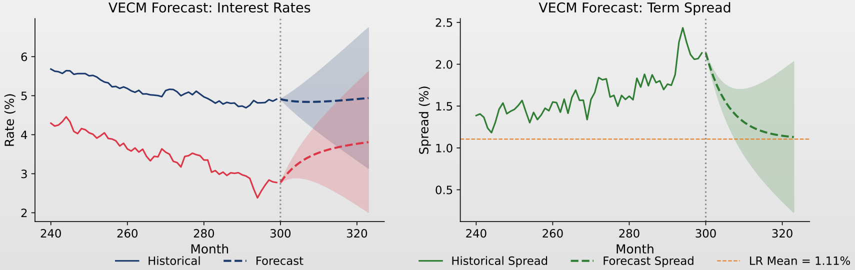

TSA_ch7_case_forecast

Exercițiu AI: Gândire critică

Prompt de testat în ChatGPT / Claude / Copilot

"Folosind yfinance, descarcă prețurile zilnice de închidere ale aurului (GC=F) și argintului (SI=F) din 2019-01-01 până în 2024-12-31 (aprox. 1.500 observații). Testează dacă fiecare serie este I(1), testează cointegrarea cu Engle-Granger și Johansen, și estimează un model VECM. Analizează parametrii de viteză de ajustare. Vreau cod Python complet."

Exercițiu:

1. Rulați prompt-ul într-un LLM (Large Language Model) la alegere și analizați critic răspunsul.
2. Verifică dacă fiecare serie este I(1) înainte de a testa cointegrarea?
3. Folosește atât Engle-Granger cât și Johansen? Care sunt avantajele fiecăruia?
4. Cum determină rangul de cointegrare? Statistica Trace vs max-eigenvalue?
5. Interpretează corect coeficienții α (de ajustare)?

- **Atenție**: Codul generat de AI poate rula fără erori și arăta profesional
- *Asta nu înseamnă că e corect*

Concluzii principale

Concepte principale

- **Cointegrare**: Variabile $I(1)$ cu combinație liniară staționară (trend stochastic comun)
- **Regresie falsă**: R^2 ridicat cu variabile $I(1)$ necorelate
- **Corecție a erorilor**: VECM $\Rightarrow$ VAR cu termeni de corecție pentru sisteme cointegrate

Metode de testare

- **Engle-Granger**: Simplu, doi pași, un singur vector de cointegrare
- **Johansen**: Vectori multipli, bazat pe MLE (teste trace + max-eigen)

De reținut

- **Putere scăzută**: Testele au putere scăzută în eșantioane mici
- **Teorie**: Teoria economică ar trebui să ghideze specificația
- **Validare**: Verificați întotdeauna validitatea modelului.

Extensie: Cointegrare cu ruptură structurală

Limitare a testelor standard

Testele Engle-Granger și Johansen presupun **stabilitatea** relației de cointegrare pe întreaga perioadă. Dacă relația se schimbă (e.g., criză financiară, schimbare de regim), aceste teste **pierd putere**.

Testul Gregory-Hansen (1996)

- Testează H_0: **fără cointegrare** vs. H_1: cointegrare cu **o ruptură structurală** la un moment necunoscut τ
- Trei variante:
  - **C**: schimbare de nivel (constantă)
  - **C/T**: schimbare de nivel și trend
  - **C/S**: schimbare de regim (toți coeficienții)
- **Procedură**: Se calculează statistica ADF pentru fiecare punct de ruptură posibil $\tau \in [0{,}15T,\ 0{,}85T]$; se raportează $\inf_\tau \text{ADF}(\tau)$
- Valorile critice: tabelate de Gregory & Hansen (1996)

Aplicații tipice

Paritatea puterii de cumpărare (PPP) cu rupturi la schimbări de regim valutar, relația Fisher cu schimbări de politică monetară

Cointegrare cu prag (Threshold Cointegration)

TSA ch7 threshold ecm

Motivație

Modelele liniare ECM presupun **viteza de ajustare constantă** indiferent de mărimea sau semnul deviației de la echilibru. În realitate, ajustarea poate fi **asimetrică**: rapidă când deviația este mare, lentă sau inexistentă când este mică (costuri de tranzacție, rigidități).

Modelul Threshold ECM (Balke & Fomby, 1997)

Fie $z_t = Y_t - \hat{\beta}' X_t$ eroarea de echilibru. Modelul cu prag:

$$\Delta Y_t = \rho_1 \, z_{t-1} \, \mathbb{I}(z_{t-1} \leq \gamma) + \rho_2 \, z_{t-1} \, \mathbb{I}(z_{t-1} > \gamma) + \varepsilon_t$$

- γ: **pragul** (estimat endogen); $\mathbb{I}(\cdot)$: funcția indicator
- **Regimul 1** ($z_{t-1} \leq \gamma$): ajustare lentă sau inactivă ($\rho_1 \approx 0$)
- **Regimul 2** ($z_{t-1} > \gamma$): ajustare rapidă ($\rho_2 < 0$, semnificativ)

Testare și aplicații

- **Testul sup-LM** (Hansen & Seo, 2002): H_0: ECM liniar vs. H_1: threshold ECM
- Aplicații: transmiterea prețurilor pe piețele de mărfuri, legea prețului unic, asimetria pe piețele energetice

Modelul cu tranziție lină (STECM)

TSA ch7 stecm

Smooth Transition ECM (Kapetanios, Shin & Snell, 2006)

Generalizare a modelului cu prag prin **tranziție continuă** între regimuri:

$$\Delta Y_t = \rho\, z_{t-1}\, G(z_{t-d};\, \gamma,\, c) + \varepsilon_t$$

cu funcția de tranziție **logistică**:

$$G(z;\, \gamma,\, c) = \left[1 + \exp\left(-\gamma(z - c)\right)\right]^{-1}, \quad \gamma > 0$$

Cazuri speciale și variante

- $\gamma \to 0$: $G \to 0{,}5$ constant $\Rightarrow$ ECM **liniar** (caz particular)
- $\gamma \to \infty$: $G \to \mathbb{I}(z > c)$ $\Rightarrow$ model cu **prag** (salt discret)
- **ESTAR** (Exponential STAR): $G(z) = 1 - \exp(-\gamma\, z^2)$ — ajustare **simetrică**: rapidă pentru deviații mari (ambele semne), lentă în apropierea echilibrului

Testul KSS (Kapetanios, Shin & Snell, 2003)

Test de rădăcină unitară neliniară, pre-condiție pentru STECM. Testează H_0: rădăcină unitară vs. H_1: proces ESTAR staționar global. Bazat pe aproximare Taylor de ordinul I a funcției de tranziție.

Cointegrare neliniară: sinteză

TSA_ch7_nonlinear_cointegration

Comparație: ECM liniar vs. Threshold vs. STECM

Criteriu	ECM liniar	Threshold ECM	STECM
Ajustare	simetrică	asimetrică	graduală
Tranziție	—	discretă (salt)	continuă (lină)
Nr. regimuri	1	2 (sau mai multe)	continuum
Viteză ajustare	constantă ρ	$\rho_1 \neq \rho_2$	$\rho \cdot G(z)$ variabilă
Parametru cheie	ρ	γ (prag)	γ (viteză tranziție)

Când să utilizați modele neliniare?

- **Pas 1**: Estimați ECM liniar; testați reziduurile cu **testul BDS** sau **RESET** pentru neliniaritate
- **Pas 2**: Dacă se respinge liniaritatea, estimați modelul cu prag (test sup-LM) sau STECM
- **Pas 3**: Comparați prin criterii informaționale (AIC, BIC) și putere predictivă out-of-sample

Instrumente software

- **R**: pachetele `tsDyn` (TVECM, SETAR), `apt` (threshold cointegration), `nardl` (NARDL)
- **Python**: `statsmodels` (ECM liniar) + implementare proprie STECM; `arch` pentru teste neliniare

Ce urmează?

Extensii și subiecte conexe

- **VECM Structural**: Identificarea șocurilor structurale
- **Cointegrare cu prag**: Ajustare neliniară
- **Cointegrare de panel**: Secțiuni transversale multiple
- **Cointegrare fracționară**: Memorie lungă
- **Cointegrare variabilă în timp**: Schimbări de regim

- **Întrebări?**

Formule principale – Rezumat

Cointegrare

- **Definiție**: $Y_t - \beta X_t = u_t \sim I(0)$
- **Interpretare**: Echilibru pe termen lung

Test Engle-Granger

- **Pas 1**: $Y_t = \alpha + \beta X_t + u_t$
- **Pas 2**: Test ADF pe $\hat{u}_t$
- **Notă**: Valori critice speciale

Rang de cointegrare

- **Rangul** r: $0 \leq r \leq K - 1$ relații

Model VECM

- **Ecuație**: $\Delta \mathbf{Y}_t = \mathbf{\Pi}\mathbf{Y}_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \mathbf{\Gamma}_i \Delta \mathbf{Y}_{t-i} + \varepsilon_t$
- **Factorizare**: $\mathbf{\Pi} = \boldsymbol{\alpha}\boldsymbol{\beta}'$

Interpretare $\boldsymbol{\alpha}$ și $\boldsymbol{\beta}$

- $\boldsymbol{\beta}$: Vectori de cointegrare
- $\boldsymbol{\alpha}$: Viteza de ajustare

Test Johansen

- **Trace**: $\lambda_{trace} = -T \sum_{i=r+1}^{K} \ln(1 - \hat{\lambda}_i)$
- **Max-Eigen**: $\lambda_{max} = -T \ln(1 - \hat{\lambda}_{r+1})$

Întrebarea 1

Întrebare

- Analizați cele două perechi de serii I(1) de mai jos. Care pereche este cointegrată?

Variante de răspuns

(A) Perechea A, deoarece seriile au aceeași tendință

(B) Perechea B, deoarece seriile sunt necorelate

(C) Perechea A, deoarece spread-ul lor este staționar

(D) Ambele perechi sunt cointegrate

Întrebarea 1: Răspuns

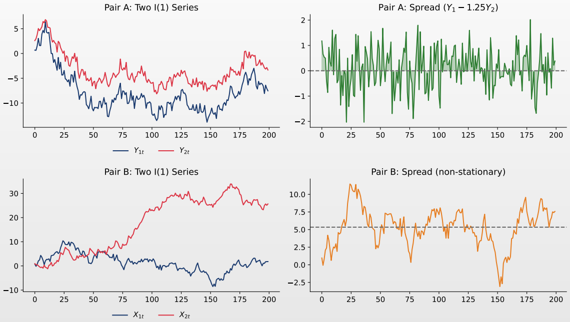

Răspuns: (C)

- Cointegrare = combinație liniară staționară, nu doar corelație
- Spread-ul perechii B nu este staționar ⇒ nu sunt cointegrate

TSA_ch7_quiz1_cointegration_concept

Întrebarea 2

Întrebare

Ambele regresii de mai jos au R^2 ridicat. Cum puteți distinge o regresie falsă de una genuină?

Variante de răspuns

(A) Nu se poate distinge – ambele au R^2 ridicat

(B) Testând staționaritatea reziduurilor: reziduuri staționare = cointegrare genuină

(C) Verificând semnificația coeficientului β

(D) Comparând valorile lui R^2: mai mare = relație mai reală

Întrebarea 2: Răspuns

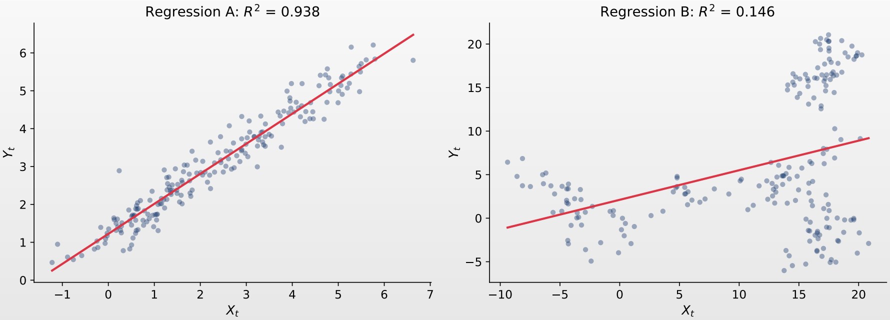

Răspuns: (B)

- Testul Engle-Granger: dacă reziduurile OLS sunt staționare (ADF), relația este genuină
- R^2 ridicat *nu* implică relație reală între variabile $I(1)$.

TSA_ch7_quiz2_spurious_regression

Întrebarea 3

Întrebare

În care scenariu rata pe termen lung este slab exogenă (nu se ajustează la dezechilibru)?

Variante de răspuns

(A) Scenariul A: $\alpha_1 = -0.15$, $\alpha_2 = 0.02$

(B) Scenariul B: $\alpha_1 = -0.05$, $\alpha_2 = -0.08$

(C) Scenariul C: $\alpha_1 = 0.00$, $\alpha_2 = 0.20$

(D) Niciun scenariu – ambele variabile trebuie să se ajusteze

Întrebarea 3: Răspuns

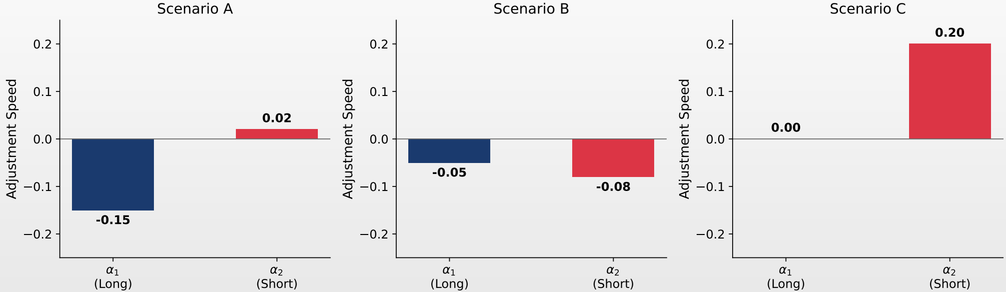

Răspuns: (C)

- $\alpha_1 = 0$: rata pe termen lung nu răspunde la dezechilibru (slab exogenă)
- Toată ajustarea este făcută de rata pe termen scurt ($\alpha_2 = 0.20$)

TSA_ch7_quiz3_error_correction

Întrebarea 4

Întrebare

- Având rezultatele testului Johansen Trace pentru $K = 3$ variabile, care este rangul de cointegrare?

Variante de răspuns

(A) $r = 0$ (nicio relație de cointegrare)

(B) $r = 1$ (o relație de cointegrare)

(C) $r = 2$ (două relații de cointegrare)

(D) $r = 3$ (sistem complet staționar)

Întrebarea 4: Răspuns

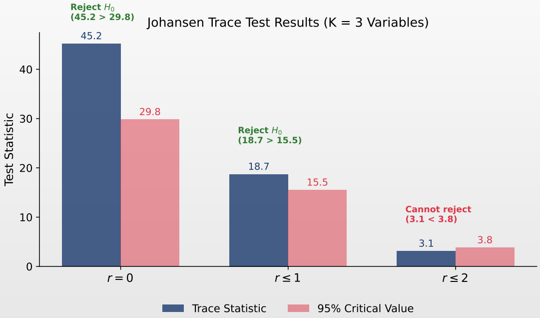

Răspuns: (C)

- Respingem $H_0 : r = 0$ (45.2 > 29.8) și $H_0 : r \leq 1$ (18.7 > 15.5)
- Nu respingem $H_0 : r \leq 2$ (3.1 < 3.8) $\Rightarrow$ rangul este $r = 2$

TSA_ch7_quiz4_johansen_rank

Întrebarea 5

Întrebare

- Care este avantajul principal al VECM față de VAR în diferențe pentru prognoză?

Variante de răspuns

(A) VECM are mai puțini parametri de estimat

(B) VECM menține relația de cointegrare în prognoze pe termen lung

(C) VAR în diferențe nu poate produce prognoze

(D) Nu există avantaj – ambele sunt echivalente

Întrebarea 5: Răspuns

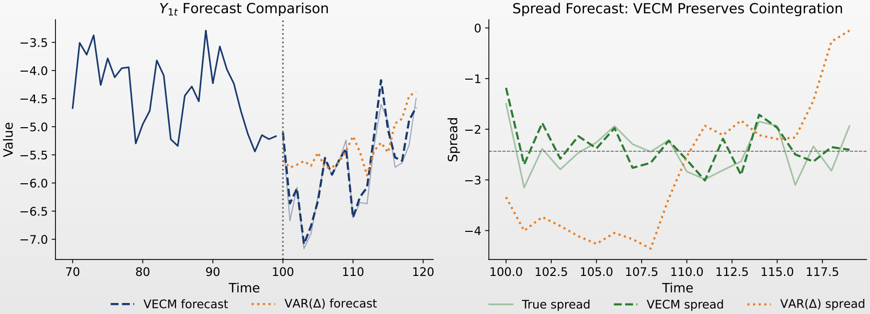

Răspuns: (B)

- VAR(Δ) pierde relația de nivel ⇒ spread-ul diverge
- VECM încorporează echilibrul pe termen lung ⇒ prognoza rămâne coerentă

TSA_ch7_quiz5_vecm_forecast

Bibliografie I

Lucrări fundamentale cointegrare

- Engle, R.F., & Granger, C.W.J. (1987). Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing, *Econometrica*, 55(2), 251–276.
- Johansen, S. (1988). Statistical Analysis of Cointegration Vectors, *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12(2-3), 231–254.
- Johansen, S. (1991). Estimation and Hypothesis Testing of Cointegration Vectors in Gaussian Vector Autoregressive Models, *Econometrica*, 59(6), 1551–1580.

Manuale VECM și cointegrare

- Juselius, K. (2006). *The Cointegrated VAR Model: Methodology and Applications*, Oxford University Press.
- Lütkepohl, H. (2005). *New Introduction to Multiple Time Series Analysis*, Springer.

Bibliografie II

Teste și aplicații

- Phillips, P.C.B., & Ouliaris, S. (1990). Asymptotic Properties of Residual Based Tests for Cointegration, *Econometrica*, 58(1), 165–193.
- Hamilton, J.D. (1994). *Time Series Analysis*, Princeton University Press.
- Banerjee, A., Dolado, J.J., Galbraith, J.W., & Hendry, D.F. (1993). *Co-Integration, Error-Correction, and the Econometric Analysis of Non-Stationary Data*, Oxford University Press.

Resurse online și cod

- **Quantlet**: `https://quantlet.com` – Platformă de cod pentru metode cantitative
- **Quantinar**: `https://quantinar.com` – Platformă de învățare pentru metode cantitative
- **GitHub TSA**: `https://github.com/QuantLet/TSA/tree/main/TSA_ch7` – Cod Python pentru acest capitol

Vă Mulțumim!

Întrebări?

Materialele cursului sunt disponibile la: https://danpele.github.io/Time-Series-Analysis/

Quantlet Quantinar